

ALISHER NAVOIY "VAQFIYA" ASARI

Xatambekova Hamrobi

ANNOTATSIYA

Alisher Navoiy "Vaqfiya" asari o'zbek adabiyoti va falsafiy tafakkurida muhim o'rin tutadi. Asar, asosan, insonning vaqt va uning qadri, hayotning ma'nosi hamda insoniy qadriyatlar bilan bog'liq masalalarni yoritadi.

Navoiy ushbu asarida hayotiy tajriba va axloqiy ta'limotlarni uyg'unlashtirib, o'quvchiga vaqtni to'g'ri qadrlash, ilm va odob orqali ma'naviy yetuklikka erishish yo'llarini ko'rsatadi. "Vaqfiya" asari o'zining didaktik ohangi va badiiy uslubi bilan adabiyotshunoslar va mutafakkirlar tomonidan chuqur o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Vaqfiya, Vaqt qadri, Hayot ma'nosi, Ma'naviyat, Axloqiy ta'limot, Didaktik asar, O'zbek adabiyoti, Insoniy qadriyatlar, Badiiy uslub.

АННОТАЦИЯ

Произведение Алишера Навои «Вакфия» занимает важное место в узбекской литературе и философской мысли. В основном произведение затрагивает вопросы, связанные с человеческим временем и его ценностью, смыслом жизни и человеческими ценностями.

В этом произведении Навои сочетает жизненный опыт и нравственное воспитание, показывая читателю пути правильной оценки времени и достижения духовной зрелости посредством знаний и этикета. Произведение «Вакфия» глубоко изучалось литературными критиками и мыслителями благодаря своему дидактическому тону и художественному стилю.

Ключевые слова: Алишер Навои, «Вакфия», ценность времени, смысл жизни, духовность, нравственное воспитание, дидактическое произведение, узбекская литература, человеческие ценности, художественный стиль.

ANNOTATION

Alisher Navoi's work "Vaqfiya" occupies an important place in Uzbek literature and philosophical thought. The work mainly covers issues related to human time and its value, the meaning of life and human values.

In this work, Navoi combines life experience and moral teachings, showing the reader ways to properly value time and achieve spiritual maturity through knowledge and etiquette. The work "Vaqfiya" has been deeply studied by literary critics and thinkers with its didactic tone and artistic style.

Keywords: Alisher Navoi, Vaqfiya, Value of Time, Meaning of Life, Spirituality, Moral Teaching, Didactic Work, Uzbek Literature, Human Values, Artistic Style.

KIRISH

Asar muallifi: Alisher Navoiy (1441–1501) – o‘zbek adabiyotining buyuk namoyandasi, davlat arbobi, shoir va mutafakkir. Navoiy o‘z asarlarida ma’naviy, axloqiy va falsafiy masalalarni chuqur yoritgan.

Asar nomi: “Vaqfiya” – bu asarda vaqt, uning qadri, hayotning ma’nosi va insonning hayotiy vazifalari asosiy mavzu sifatida ko‘tarilgan. Asar nomi o‘zbek tilida “Vaqtga oid” yoki “Vaqt haqida” degan ma’noni anglatadi.

Mavzu va mazmuni: “Vaqfiya” asari hayot va vaqtning qadri, insonning vaqtni to‘g‘ri va mazmunli sarflash zarurati, ilm va odob orqali ma’naviy yetuklikka erishish masalalarini yoritadi. Navoiy asarda vaqtni behuda o‘tkazmaslik, hayotning har bir lahzasini foydali va ma’noli qilish, shuningdek, insoniy qadriyatlarni hurmat qilishga chaqiradi.

Asarda shuningdek: Hayotning qisqa va o‘tkinchi ekanligi,

Har bir insonning vaqtni qadrlashi,

Ilm va tajriba orqali hayot sifatini oshirish,

Axloqiy va ma’naviy o‘sish yo‘llari,

Insonning o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlariga erishishdagi mas’uliyati kabi masalalar yoritilgan.

Badiiy uslub:“Vaqfiya” didaktik va falsafiy ohangga ega bo‘lib, Navoiy o‘zining ajoyib badiiy mahorati bilan asarga chuqur falsafiy mazmun solgan. Asarda o‘quvchini hayot va vaqt qadriyatlarini anglashga, o‘zini tarbiyalashga undovchi ohang mavjud.

Asarning ahamiyati:O‘zbek adabiyotida vaqt va hayot mavzusini yorituvchi muhim asar.

Insonning ma’naviy o‘sishi va axloqiy tarbiyasiga katta ta’sir ko‘rsatadi.

Navoiy ijodining falsafiy yo‘nalishini va uning insonparvarlik g‘oyalarini ochib beradi.

XV asr jahon ma’naviyatining buyuk siymosi Nizomiddin Mir Alisher Navoiy hijriy 844 yil ramazon oyining 17-kuni (1441 yil 9 fevral)da Hirotida tug‘ilgan. Navoiyning otasi temiriylar saltanatida amaldor, Sabzazor shahrining hokimi bo‘lgan. Onasi ham satanat bekalaridan bo‘lgan.

Otam bu ostonning xokbezi ,

Onam ham bu sarobo‘ston kanizi.

(MAT,1-tom,17-bet)

Taqdir taqazosi ila Mir Alisher Navoiy bir muddat Samarqandda istiqomat qildi. Samarqandda ekanligi vaqtida she’rlar yozdi, arabcha so‘zlar lug‘ati bo‘lmish «Sab’at ul-abhur»ni tuzdi, Sayid Hasan Ardasherga masnaviy bitdi, hamda «Hiloliya» qasidasini yozdi.

Husayn Boyqaro Mir Alisher Navoiyning bolalikdagi do’sti edi. Husayn Boyqaro taxtga o‘tirgach, do’sti Alisherni 1469 yili Samarqanddan Hirotga chaqirib oldi. Alisher Navoiy Hirotga kelib, Sulton Husayn Boyqaroning ramazon hayiti kunida o‘tkazilgan “taxtga rasman o‘ltirish” marosimida qatnashib, “Hiloliya” qasidasini unga taqdim qildi.

Zamondoshlari Navoiyni “Nizomiddin Mir Alisher” deb ataganlar. Chunki u din ishlariga puxta amal qilgan hamda Husayn Boyqaro saroyidagi eng nufuzli amir bo‘lgan. Husayn Boyqaro hokimiyat ishlarida Navoiyning aql va sadoqatiga tayanib ish ko‘rdi. Husayn Boyqaro Mir Alisher Navoiyning qarshiligiga qaramasdan, yuqori martabaga tayinladi(1472). Shundan boshlab shoir «Amiri kabir» (ulug‘ amir), «amir ul-muqarrab» (podshohga eng yaqin amir) unvonlariga musharraf bo‘ldi.

Mir Alisherning amirlik yillari Hirotida obodonlik ishlari avj oldi, ma'naviyat gullab, yashnadi, adolat va haqiqat bayrog'i hilpirab turdi. Bu lavozimda Navoiy xalq manfaati, shahar va mamlakat obodonchiligi, adolat tantanasi uchun jonbozlik ko'rsatdi, bularning barchasi Husayn Boyqaro davlatining barqarorligi va nufuzini ta'minladi.

Olam ishidin meni ma'lul et, yo rab,
Faqr emgagi tortarg'a hamul et, yo rab.
Bu ishki, sening rizong uchun qilmishmen,
Ham ayni rizo bila qabul et, yo rab.

Hirot bu davrda nihoyatda ko'rkamlashdi, xalq turmushi yaxshilandi, she'riyat, rivoj topdi. Talabalar uchun «Ixlosiya» madrasasi, musofirlar uchun «Xalosiya» xonaqohi, bemorlar uchun «Shifoia» shifoxonasi, masjidi Jome' yoniga qorixona («Dor ul huffoz») qurildi. Ulug' amirning kutubxonasida 70 dan ortiq xattot va musavvirlar qo'lyozmalarni oqqa ko'chirish, ularni badiiy bezash bilan band edilar. Hirotida yana «Nizomiya», Marvda «Xusraviya» va boshqa madrasalar bino etildi.

Va «Ixlosiya» madrasasi o'trusida bu xonaqohg'akim, imorati har nav' riyo va g'ashdin xoli erdi va xotirg'a ko'p taraddudin xalos berdi: «Xalosiya» ot qo'ydim «La xalasa illa bil ixlosi», deya xabar qilinadi «Vaqfiya» asarida.

Amir Navoiy imkon qadar zulmga qarshu turdi, xalqning masahqqatini yengillatishga astoydil tirishdi. Bu haqida o'z tilida quyidagicha bayon qilinadi:

“Iligimdan kelgancha zulm tig'in ushotib, mazlum jarohatig'a intixol marhamin qo'ydim. Va iligimdin kelmaganni ul hazrat arzig'a yetkurdim”, deb bayon qilgan.

Mir Alisher Navoiy Davlat ishlari bilan bir qatorda o'zining sevimli mashg'uloti — badiiy ijod bilan shug'ullanishni kanda qilmadi. 1472 yil davlat ishiga jalb qilingan bo'lsa-da, ayni shu yilida “Badoye ul-bidoya” (“Badiiylik ibtidosi”), 1476-1483-yillarda esa “Navodir un-nihoya” (“Tuganmas nodirliklar”) nomi bilan ikki devon tuzdi. Butun umr ilm-u ijod bilan shug'ullandi. Sharqda o'tgan mashhur shayxlar, so'fiylar hayoti haqida ma'lumot beruvchi «Nasoyim ul-muhabbat» («Muhabbat shabadalari») asarini yozdi. 1500-yilda esa buyuk mutafakkir hayot tajribalarini o'zida mujassam etgan «Mahbub ul-qulub» («Ko'ngillarning sevgani») asarini yozdi. Budan tashqari hazrat Alisher Navoiy mashhur “Vaqfiya” asarini ham yozdi.

“Vaqfiya” asari 1481-1482 yillar oralig‘ida yozilgan bo‘lib, Navoiyning davlat arbobi sifatidagi faoliyati, vaqf qildirgan yerlari, qurdirgan binolari haqida ma’lumot beruvchi asardir. “Vaqfiya” Hamd, na’t va Sulton Husayn Boyqaro madhini o‘z ichiga olgan kattagina muqaddima bilan boshlanadi. Asarni shartli ravishda ikki qismga bo‘lish mumkin:

1.Navoiyning Sulton Husayn Boyqaro saroyidagi davlat arbobi sifatidagi faoliyati aks etgan o‘rinlar.

2.Navoiyning xayriya ishlari va vaqf qilib qoldirgan mulk yerlari; vaqfiya joylardagi idora usuli, xizmat uchun belgilangan lavozimlar, tayin etilgan maosh, o‘rnatilgan tartib-qoidalar bayoni.

Asarda Navoiyning mamlakat obodligi va el-yurt farovonligiga doir muhim fikrlari ham o‘z ifodasini topgan:

To hirsu havas xirmanini barbod o‘lmas,
To nafsu havo qasri baraftod o‘lmas.
To zulmu sitam jonig‘a bedod o‘lmas,
El shod o‘lmas, mamlakat obod o‘lmas.

“Vaqf” so‘zi lug‘atda “tutib turish”, “to‘xtatish” ma’nolarini anglatadi. Shar’iy ta’rifi esa: “Muayyan narsaning aslini saqlab qolib, undan keladigan foydani sadaqa qilishni bildiradi”.

Vaqf madrasa, masjid, mozar, qorixona kabi muassasalar foydasiga belgilangan turli ko‘rinishdagi mol-mulk bo‘lib, uning rasmiy-huquqiy hujjati vaqfnoma (mulk egalari o‘z mol-mulkklarini diniy extiyoj yoki xayriya ishlari uchun berganligi to‘g‘risidagi hujjat. Vaqfnomada mulkning vaqfga o‘tkazilishi sababi, mulk egasining nomi, vaqf mulkidan foydalanish tartibi, vaqf qilingan mulkning boshqaruvchisi, guvohlar ko‘rsatiladi. Vaqfnomaga guvohlar shahodati va qozi tasdig‘i kerak bo‘ladi) deb atalgan.

Vaqf xo‘jaligi ishlarini yurituvchi shaxs – mutavallini belgilash va vaqf daromadini taqsimlash voqifning ixtiyorida bo‘lgan.

XULOSA

Xulosa qilganda, “Vaqfiya” asari hayot, vaqt va ma’naviyat masalalarini chuqur anglashga, insonning shaxsiy va ma’naviy rivojlanishiga yo’naltiruvchi muhim manba hisoblanadi.

Alisher Navoiy “Vaqfiya” asarida inson hayoti va vaqtning qadriyatini chuqur yoritadi. Asar orqali muallif o’quvchini hayotning har bir lahzasini mazmunli va foydali sarflashga, ilm va odob orqali ma’naviy yetuklikka erishishga chaqiradi. “Vaqfiya”da vaqtning o’tkinchi va bebaho ekanligi, insonning o’z hayotini maqsadli va ma’noli tashkil etishi zarurligi ko’rsatib berilgan.

Shu bilan birga, asar Navoiy ijodining axloqiy-falsafiy yo’nalishini ochib beradi va o’zbek adabiyotida didaktik va falsafiy asar sifatida muhim o’rin tutadi.

Alisher Navoiy “Vaqfiya” asarida inson hayoti, vaqt va uning qadriyatini chuqur falsafiy va ma’naviy nuqtai nazardan yoritadi. Asar o’quvchini hayotning har bir lahzasini mazmunli va foydali sarflashga, vaqtni behuda o’tkazmaslikka chaqiradi. Navoiy hayotning qisqa va o’tkinchi ekanligini, insonning o’z harakatlari va tanlovlari orqali hayot mazmunini shakllantirishini ta’kidlaydi. Shu bilan birga, ilm va odob orqali ma’naviy yetuklikka erishish, shaxsiy va ijtimoiy hayotda axloqiy qadriyatlarni qadrlash masalalari asarda markaziy o’rinni egallaydi.

“Vaqfiya” asarida vaqtning qadriyatini anglash, har bir insonning shaxsiy maqsad va vazifalarini belgilash, o’zini tarbiyalash va hayotga mas’uliyat bilan yondashish konsepsiyalari o’quvchiga ma’lum qilinadi. Navoiy o’zining didaktik va badiiy uslubi orqali falsafiy g’oyalarni oddiy va tushunarli shaklda ifodalashga intilgan. Asar, shuningdek, insonni o’zini va hayotini chuqur anglashga, harakatlarining oqibatlarini bilib, hayotini to’g’ri boshqarishga undaydi.

Vaqfiya” asari Navoiy ijodining axloqiy-falsafiy yo’nalishini ochib beradi, o’zbek adabiyotida didaktik va falsafiy asar sifatida muhim o’rin tutadi. U o’quvchiga hayot, vaqt va ma’naviyat masalalarini chuqur anglash, shaxsiy va ma’naviy rivojlanish yo’lida yo’naltirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoiy, A. – Vaqfiya. Toshkent: Sharq, 2005.

2. Navoiy, A. – Xazoyin ul-maoniy. Toshkent: Fan, 1991.
3. Navoiy, A. – Lison ut-Tayr. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 2000.
4. Kamolov, R. – Alisher Navoiy va uning asarlari. Toshkent: Fan, 1998.
5. Ergashev, M. – Navoiy ijodida ma‘naviyat va axloqiy g‘oyalar. Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 2010.
6. Qodirov, B. – O‘zbek adabiyoti tarixi (XIV–XVI asrlar). Toshkent: Sharq, 2003.
7. Yusupov, A. – Alisher Navoiy falsafasi. Toshkent: Fan, 2012.
8. Tursunov, S. – Navoiy va o‘zbek adabiyoti. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2008.
9. Axmedov, I. – Navoiy asarlarida vaqt va hayot masalalari. Toshkent: Adabiyot va san‘at, 2015.
10. Juraev, N. – O‘zbek klassik adabiyoti ensiklopediyasi. Toshkent: Fan, 2007.
11. Sultonov, D. – Navoiy: Hayot va ijod. Toshkent: Sharq, 2011.
12. Rustamov, F. – Alisher Navoiy va falsafiy tafakkur. Toshkent: Fan, 2009.
13. Alimov, Z. – Navoiy asarlarida didaktik g‘oyalar. Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 2013.
14. Mavlonov, Q. – O‘zbek adabiyoti klassik davri. Toshkent: Fan, 2006.
15. Karimov, S. – Alisher Navoiy va milliy ma‘naviyat. Toshkent: Sharq, 2014.